

ارزیابی کتاب‌های مرجع چاپی و تخصصی کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد از نظر روزآمدی، اعتبار، جامعیت و تعادل موضوعی^۱

محمد سلیمانی^۲

دکتر مهری پریرخ^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ارزیابی کتاب‌های مرجع تخصصی فارسی و لاتین کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، به روش پیمایشی و با استفاده از شیوه کتابسنجی انجام شد. برای انجام این پژوهش سیاهه‌های واریسی از منابع مرجع تخصصی فارسی و لاتین کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد به تفکیک دانشکده‌ها تهیه شدند. سپس سیاهه مراجع تخصصی فارسی با پایگاه «کتیبه» و «کتابشناسی ملی ایران»، و سیاهه مراجع تخصصی لاتین با راهنمای «والفورد» و سایت «آمازون» مقایسه شدند. نتایج نشان داد: ۹۱ درصد منابع مرجع تخصصی فارسی و ۸۵/۲۳ درصد منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌ها روزآمد هستند، میزان جامعیت کتابخانه‌های این دانشگاه نسبت به بازار نشر ۶۱ درصد می‌باشد و ۳۰ درصد از منابع مرجع تخصصی لاتین این کتابخانه‌ها در راهنمای «والفورد» معرفی شده‌اند.

همچنین، از نظر موضوعی بین منابع مرجع تخصصی فارسی انتشار یافته در ایران و منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌ها و حوزه‌های موضوعی مورد توجه این دانشگاه تعادل نسبی وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: کتاب‌های مرجع کتابخانه‌های دانشگاهی، دانشگاه فردوسی مشهد،

ارزیابی

۱. برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی به راهنمایی مهری پریرخ

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

۳. عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه و بیان مسئله

وجود منابع مرجع در دنیای کنونی که با انبوهی از اطلاعات و انتشارات مواجه هستیم، برای پیشبرد آموزش و پژوهش اهمیت بسیار دارد. آموزش و پژوهش دو کارکرد عمده دانشگاه به شمار می‌آیند. در تمامی مراحل انجام یک پژوهش (از جمله در تهیه پیشینه پژوهش) استفاده از کتاب‌های مرجع (از قبیل چکیده‌نامه‌ها، نمایه‌نامه‌ها، مقاله‌نامه‌ها و...) ضروری است. این منابع ارزشمند، استفاده از دانش بشری را برای استفاده‌کنندگان آسان کرده‌اند و بخشی از نیازهای آموزشی و اطلاعاتی استادان، دانشجویان و دیگر افسران جامعه را تأمین می‌کنند. رشد چشمگیر پذیرفته‌شدگان دانشگاه‌ها، افزایش رشته‌ها و مقایسه تحصیلی مختلف، افزایش تعداد کادر آموزشی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور و نیز مراکز و مؤسسات آموزشی و پژوهشی، نیاز به وجود منابع مرجع جدید، معتبر و متناسب با نیاز جامعه استفاده‌کنندگان از کتابخانه‌های دانشگاهی را افزایش می‌دهد. دانشگاه فرودوسی مشهد نیز مانند برخی دیگر از دانشگاه‌های ایران در مقاطع و گرایش‌های تحصیلات تکمیلی رشد کرده است. بر اساس آخرین اطلاعات موجود در قسمت و راهنمای سایت پیشین دانشگاه دارای حدود ۱۵۰۰۰ دانشجو، ۹۴ نفر عضو هیئت علمی و بیش از ۱۴۰ رشته و گرایش تحصیلی در مقاطع کاردانی، کارشناسی و تحصیلات تکمیلی در ۶۶ گروه آموزشی بوده است. با توجه به چنین رشدی در این دانشگاه و نیاز جامعه دانشگاهی (بخصوص دانشجویان تحصیلات تکمیلی و استادان) به منابع مرجع، مجموعه مرجع این دانشگاه تاکنون مورد ارزیابی قرار نگرفته است و مشخص نیست که منابع مرجع تخصصی فارسی و لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فرودوسی مشهد از نظر مجموعه‌سازی چه وضعیتی دارند. بنابراین، ضروری به نظر می‌رسد از طریق انجام پژوهشی به مشکلات مجموعه بی‌برد.

پژوهش‌های انجام شده در خارج از ایران

ارزیابی مجموعه مرجع کتابخانه‌ها در ایران برای اولین بار در سال ۱۳۵۶ انجام شد. در این سال «دغاغله» (۱۳۵۶) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود، مجموعه کتاب‌های مرجع کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید چمران را (که در آن زمان «دانشگاه جندی شاپور» نامیده می‌شد) مورد بررسی قرار داد. بررسی او بر مجموعه کتاب‌های مرجع انگلیسی، فارسی و فرانسه در کتابخانه آن دانشکده تأکید داشت. در این پژوهش برای ارزیابی کتاب‌های علوم انسانی، از کتاب «راجرز»^۱ و برای ارزیابی کتاب‌های انگلیسی و فرانسوی از کتاب «شیهی»^۲ استفاده شده است. مقایسه کتاب‌های فوق با مجموعه کتاب‌های مرجع این کتابخانه نشان داد که ۹/۳ درصد از کتاب‌های مرجع موجود در کتاب «راجرز» در کتابخانه مورد پژوهش موجود بوده. همچنین، ۱۴/۱ درصد از مراجع ادبیات انگلیسی و ۳/۳۷ درصد مراجع ادبیات فرانسه موجود در کتاب «شیهی» در کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی وجود داشت. در همان راستا و در همین سال، «جتی» (۱۳۵۶) منابع مرجع رشته‌های علوم انسانی کتابخانه ملامصدرای دانشگاه شیراز را مورد ارزیابی قرار داد. «جتی» با استفاده از روش مشاهده عینی و مقایسه مجموعه مرجع با استانداردهای بین‌المللی در زمینه ارزیابی مراجع، فرضیه خود مبنی بر ناکافی بودن تعداد منابع مرجع در آن کتابخانه را به اثبات رسانید. در سال بعد «جوکار» (۱۳۵۷) در پژوهشی مشابه، کتاب‌های مرجع رشته‌های فیزیک، شیمی و زیست‌شناسی کتابخانه ملامصدرای دانشگاه شیراز را مورد ارزیابی قرار داد. وی اطلاعات موردنیاز خود را از طریق مصاحبه، مشاهده عینی، و مقایسه مجموعه این کتابخانه با سه منبع مرجع معتبر لاتین در زمینه‌های ذکرشده گردآوری کرد. مقایسه انجام شده نشان داد که این کتابخانه تنها ۳۷/۷۵ درصد از کتاب‌های لاتین معرفی شده در سه منبع مرجع لاتین را دارا است. از مصاحبه با استادان بخش‌های مربوطه نیز چنین نتیجه‌گیری شد که منابع موجود، ۶۳ درصد از نیازهای علمی آن‌ها را برآورده ساخته است. مشابه «جتی»، او هم ادعا کرد که مجموعه کنونی نمی‌تواند نیازهای آینده مراجعان را

1 . Rogers, Robert. *The Humanities: A Selective Guide to information Sources*. Littleton, Cole: Libraries unlimited, 1979.

2 . Sheehy, Eugene P. *Guid to Reference Books*. Chicago: American Library Association, 1976.

موضوعی مورد از جنبه های آموزشی و تربیتی آن است. در ارزیابی های آموزشی و تربیتی آن باید به موارد زیر توجه کرد:

۱. تناسب موضوعها و محتواها با نیازهای آموزشی و تربیتی دانش آموزان و معلمان.
۲. روش تدریس و ارزشیابی.
۳. وسایل و منابع آموزشی.
۴. روش ارزشیابی.
۵. روش تدریس و ارزشیابی.
۶. روش ارزشیابی.
۷. روش تدریس و ارزشیابی.
۸. روش ارزشیابی.
۹. روش تدریس و ارزشیابی.
۱۰. روش ارزشیابی.

در این زمینه، روش ارزشیابی و روش تدریس از اهمیت ویژه ای برخوردارند. روش ارزشیابی باید به گونه ای باشد که بتواند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجد و به معلمان و مدیران مدارس کمک کند تا بتوانند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجند و به معلمان و مدیران مدارس کمک کنند تا بتوانند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجند.

روش ارزشیابی باید به گونه ای باشد که بتواند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجد و به معلمان و مدیران مدارس کمک کند تا بتوانند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجند. روش ارزشیابی باید به گونه ای باشد که بتواند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجد و به معلمان و مدیران مدارس کمک کند تا بتوانند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجند.

روش ارزشیابی باید به گونه ای باشد که بتواند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجد و به معلمان و مدیران مدارس کمک کند تا بتوانند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجند. روش ارزشیابی باید به گونه ای باشد که بتواند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجد و به معلمان و مدیران مدارس کمک کند تا بتوانند به درستی و دقت نتایج یادگیری دانش آموزان را سنجند.

روزآمدی، و عدم توجه به معیارهای انتخاب در گزینش منابع مرجع، مورد توجه بوده است. مطالعه پیشینه‌ها نشان داد که در ایران در دانشگاه‌های مورد بررسی، کمبود منابع مرجع، ناهمخوانی با نیازها و بخصوص ناهمخوانی منابع با منابع مذکور در راهنماهای معتبر، مشاهده می‌شود. نظر به اینکه پژوهش جدیدی در ایران که از ویرایش جدید راهنمای منابع مرجع لاتین استفاده کند شناسایی نشد و نیز از آنجا که به نظر می‌رسد پژوهشی که به منابع مرجع فارسی توجه داشته باشد انجام نشده، توجه به این دو مورد در ارزیابی منابع مرجع کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی ضروری به نظر می‌رسد.

پرسش‌های پژوهش

۱. منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تا چه میزان با منابع معرفی شده در راهنمای «الفورده» همخوانی دارند؟
۲. روزآمدی منابع مرجع تخصصی فارسی و لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تا چه میزان است؟
۳. مجموعه منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تا چه میزان با کتاب‌های مرجع منتشر شده در سال‌های ۸۱-۱۳۷۱ همخوانی دارند؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. فرضیه ۱. از نظر موضوعی، بین منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و منابع مرجع تخصصی فارسی انتشار یافته در ایران، تعادل نسبی وجود ندارد.
۲. فرضیه ۲. از نظر کمی، بین منابع مرجع تخصصی معتبر لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تفاوت معناداری وجود دارد.
۳. فرضیه ۳. از نظر روزآمدی، بین منابع مرجع تخصصی فارسی و نیز لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد در حوزه‌های علوم، فنی و مهندسی، کشاورزی، دامپزشکی و علوم انسانی تفاوت وجود دارد.
۴. فرضیه ۴. از نظر جامعیت، بین منابع مرجع تخصصی فارسی در حوزه علوم، فنی و مهندسی، کشاورزی، دامپزشکی و علوم انسانی تفاوت وجود دارد.

نوع و روش انجام پژوهش، جامعه پژوهش و شیوه گردآوری اطلاعات

روش انجام این پژوهش، پیمایشی و نوع پژوهش کاربردی است و با استفاده از شیوه کتابسنجی انجام می‌شود. جامعه پژوهش عبارت است از مجموعه منابع مرجع تخصصی کتابخانه مرکزی، و ۱۴ کتابخانه دانشکده‌ای دانشگاه فردوسی مشهد. شایان ذکر است که در این پژوهش کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد به عنوان یک واحد (دانشکده) در نظر گرفته شد. مجموعه این کتابخانه تنها از نظر روزآمدی مورد سنجش قرار گرفت؛ ولی چون مجموعه منابع مرجع آن حدود یک چهارم منابع مرجع موجود در کتابخانه‌های دانشگاه است، در بررسی کلی تعادل موضوعی و سنجش جامعیت حوزه‌های موضوعی دانشگاه، تعداد منابع مرجع تخصصی این کتابخانه، به مجموع عنوان‌ها در موضوع‌های مورد توجه دانشگاه اضافه شد و مورد سنجش قرار گرفت. نظر به اینکه بررسی منابع مرجع در یک دوره زمانی ده‌ساله مورد نظر این پژوهش می‌باشد، از کل منابع مرجع تخصصی فارسی (یعنی ۳۵۱۸ عنوان) تعداد ۱۰۱۲ عنوان که تاریخ انتشار آن‌ها از ۱۳۸۱-۱۳۷۱ می‌باشد و از کل منابع مرجع تخصصی لاتین موجود (یعنی ۴۴۳۴ عنوان) تعداد ۱۰۲۱ عنوان که تاریخ انتشار آن‌ها از ۲۰۰۲-۱۹۹۲ می‌باشد، انتخاب شد. این تعداد، دو سیاهه مربوط به مراجع تخصصی فارسی و لاتین را تشکیل داد. برای تهیه این سیاهه‌ها، با جستجوی کتاب‌های مرجع در فهرست رایانه‌ای کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، ابتدا سیاهه‌ای از منابع مرجع فارسی و لاتین هر دانشکده تهیه شد. اطلاعات مربوط به هر کتاب در این سیاهه شامل عنوان، مؤلف، محل نگهداری،... و شماره راهنما است. سپس، منابع مرجع تخصصی در این سیاهه از طریق مقایسه شماره راهنما و موضوع با موضوع‌های مورد توجه دانشکده‌ها، انتخاب شدند. این سیاهه در فایل موقت فهرست رایانه‌ای کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد بر اساس تاریخ نشر تشکیل شد. منابعی که از نظر تاریخ نشر مورد نظر پژوهش نبودند، حذف و سیاهه نهایی (شامل مراجع تخصصی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد که سال انتشار آن‌ها به ترتیب برای منابع فارسی ۱۳۸۱-۱۳۷۱، و برای منابع مرجع تخصصی لاتین ۲۰۰۲-۱۹۹۲ بود) تهیه شد. سیاهه‌های یادشده، برای پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش و آزمون فرضیه‌ها مورد استفاده قرار گرفتند.

معیارهای ارزیابی منابع مرجع تخصصی لاتین

اعتبار: از طریق مقایسه منابع مرجع تخصصی سیاهه واریسی، با منابع معرفی شده در راهنمای مرجع «الفورد» سنجیده شد.

روزآمدی: برای سنجش روزآمدی، تاریخ نشر سیاهه واریسی منابع مرجع تخصصی لاتین کتابخانه‌های مورد پژوهش با تاریخ نشر همین منابع در راهنمای «الفورد»، سایت «آمازون» و در صورت نیاز منابع موجود در سایت ناشران مقایسه شد و میزان همخوانی ویرایش‌ها و جلد‌های مختلف منابع موجود با موارد مشابه که در سه منبع «الفورد»، سایت «آمازون» و سایت ناشران معرفی شده بودند، مورد سنجش قرار گرفتند.

تعادل موضوعی: یعنی نسبت منابع مرجع تخصصی در موضوع‌های مورد نظر و موجود در هر دانشکده، به منابع مرجع تخصصی لاتین ارزیابی شده در راهنمای «الفورد».

معیارهای ارزیابی منابع مرجع تخصصی فارسی

جامعیت: یعنی همخوانی کمی مجموعه منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد با بازار نشر کتاب‌های مرجع در ایران.

روزآمدی: یعنی مقایسه بین مراجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌ها با پایگاه «کتیبه» و ویرایش ۱۳۸۱، و لوح فشرده «کتابشناسی ملی ایران» منتشر شده در سال ۱۳۸۲ که منابع فهرست شده تا پایان سال ۱۳۸۱ را دربر می‌گیرد. هر قدر منابع موجود در کتابخانه‌های مورد بررسی با منابع مرجع منتشر شده و موجود در «کتیبه» همخوان‌تر باشد، مجموعه روزآمدتر به شمار می‌آید. برای سنجش میزان روزآمدی و جامعیت مجموعه منابع مرجع تخصصی فارسی از «کتابشناسی ملی ایران» و ویرایش سال ۱۳۸۱ پایگاه «کتیبه» استفاده شده است. ادعا شده که این ویرایش از پایگاه «کتیبه» تمامی منابع منتشر شده از سال ۱۳۷۰ تا پایان سال ۱۳۸۰ را دربر می‌گیرد.

تعادل موضوعی: یعنی نسبت منابع مرجع تخصصی موجود در هر دانشکده به منابع چاپ شده در همان زمینه و موجود در دو پایگاه «کتیبه» و «کتابشناسی ملی ایران». برای سنجش تعادل موضوعی، سیاهه منابع مرجع تخصصی فارسی با عناوین مشابه در دو پایگاه «کتیبه» و «کتابشناسی ملی ایران» مقایسه می‌شود.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در این بخش، منابع مرجع تخصصی به ترتیب از نظر روزآمدی مراجع تخصصی فارسی و لاتین، اعتبار مراجع تخصصی لاتین، جامعیت منابع مرجع تخصصی فارسی، و تعادل موضوعی مراجع تخصصی فارسی و لاتین مورد بحث قرار می‌گیرند و در موقعیت‌های مناسب از هر یک از متغیرها برای پاسخ پرسش‌ها و آزمون فرضیه‌ها استفاده می‌شود.

روزآمدی

متغیر «روزآمدی» در دو گروه کتاب‌های مرجع تخصصی فارسی و نیز لاتین مورد توجه قرار گرفت. بنابراین فرضیه ۳ و سؤال ۲، هریک در بخش‌های فارسی و لاتین به صورت جداگانه مورد بحث قرار می‌گیرند.

روزآمدی منابع مرجع تخصصی فارسی

در این بخش، به قسمت اول سؤال ۲ پاسخ داده می‌شود و قسمت اول از فرضیه ۳ مورد آزمون قرار می‌گیرد.

سؤال ۱-۲. منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تا چه میزان روزآمد هستند؟

برای سنجش روزآمدی منابع مرجع تخصصی فارسی، تک‌تک عنوان‌های موجود در سیاهه واری منابع مرجع تخصصی فارسی در پایگاه «کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی» اولیه برخلاف انتظار، ۱۹۹ عنوان از منابع مورد بررسی در این پایگاه بازیابی نشد. منابع یادشده از طریق کتابشناسی ملی مورد جستجو قرار گرفتند و تعداد ۱۱۰ عنوان در کتابشناسی ملی حضور داشتند. ولی ۸۹ عنوان، با وجود انجام جستجو به روش‌های گوناگون و در فیلدهای متفاوت، در کتابشناسی ملی نیز حضور نداشتند. این ۸۹ عنوان، در بررسی آماری مورد توجه قرار نگرفتند. در نتیجه تعداد منابع قابل بررسی ۹۲۲ عنوان می‌باشد. نتایج به‌دست آمده در جدول شماره ۱ نمایش داده می‌شوند.

جدول ۱. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی کل مراجع تخصصی فارسی و نیز روزآمد موجود به تفکیک کتابخانه‌های دانشکده‌ای

فراوانی نسبی مراجع تخصصی روزآمد به مراجع مورد بررسی	فراوانی و فراوانی نسبی (درصد) مراجع تخصصی روزآمد (مقایسه کتابخانه‌ها با هم)	مراجع تخصصی غیرروزآمد	فراوانی و فراوانی نسبی (درصد) مراجع تخصصی مورد بررسی به تفکیک دانشکده‌ها	کل مراجع تخصصی موجود در کتابخانه	مراجع تخصصی دانشکده
۸۳/۹٪	۷۳ (۸/۹۷٪)	۱۴	۸۷ (۹/۵٪)	۹۲	الهیات
۹۲/۳٪	۱۲ (۱/۴۴٪)	۱	۱۳ (۱/۴۴٪)	۱۶	آموزشکده کشاورزی شیروان
۸۸/۹۸٪	۱۰۵ (۱۲/۵۶٪)	۱۳	۱۱۸ (۱۲/۹٪)	۱۲۴	ادبیات
۱۰۰٪	۳ (۰/۳۶٪)	۰	۳ (۰/۳۲٪)	۵	تربیت بدنی
۱۰۰٪	۶ (۰/۷۲٪)	۰	۶ (۰/۶۵٪)	۷	دامپزشکی
۸۹٪	۱۲۴ (۱۴/۹۳٪)	۱۴	۱۳۸ (۹/۵٪)	۱۵۰	علوم اقتصادی
۱۰۰٪	۲۰ (۲/۴٪)	۰	۲۰ (۲/۲٪)	۲۱	علوم پایه
۹۰/۵۴٪	۶۷ (۸/۰۷٪)	۷	۷۴ (۸/۱٪)	۷۹	علوم تربیتی
۶۶/۶٪	۲ (۰/۲۴٪)	۱	۳ (۰/۳۲٪)	۳	علوم ریاضی
۱۰۰٪	۱۱ (۱/۳۲٪)	۰	۱۱ (۱/۲٪)	۱۲	علوم گیاهی
۹۶/۵۵٪	۲۸ (۳/۳۷٪)	۱	۲۹ (۳/۲٪)	۴۲	کشاورزی
۱۰۰٪	۱۵ (۱/۸٪)	۰	۱۵ (۱/۶٪)	۱۵	مرکز کامپیوتر
۸۸/۳٪	۳۱۰ (۳۷/۳۴٪)	۴۱	۳۵۱ (۳۸/۵٪)	۳۸۸	مرکزی
۱۰۰٪	۳۶ (۸/۳۳٪)	۰	۳۶ (۳/۹٪)	۴۰	مهندسی
۱۰۰٪	۱۸ (۲/۱۶٪)	۰	۱۸ (۱/۹۷٪)	۱۸	هنر
	۸۳۰ (۱۰۰٪)	۹۲	۹۲۲ (۱۰۰٪)	۱۰۱۲	جمع منابع

بر اساس داده‌های این جدول: به طور کلی ۹۱ درصد منابع مرجع تخصصی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد (یعنی، ۸۳۰ عنوان از ۹۲۲ عنوان)، روزآمد هستند. تمام منابع مرجع تخصصی فارسی دانشکده‌های تربیت بدنی، هنر، علوم گیاهی،

مهندسی، مرکز کامپیوتر، دامپزشکی و علوم پایه روزآمد هستند.

کتابخانه مرکزی (با ۳۷/۳۴ درصد یا ۳۲ عنوان) بیشترین کتاب‌های مرجع تخصصی روزآمد موجود در کتابخانه‌های دانشگاه و کتابخانه دانشکده تربیت بدنی (با ۳۶ درصد یا ۲ عنوان) کمترین آن‌ها را دارند.

فرضیه ۱-۳. از نظر روزآمدی بین منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد در حوزه‌های علوم، فنی و مهندسی، کشاورزی، دامپزشکی و علوم انسانی تفاوت وجود دارد.

برای سنجش میزان روزآمدی کتاب‌های مرجع تخصصی در هر حوزه و بررسی تفاوت آن‌ها و برای جلوگیری از همپوشانی، ابتدا عنوان‌های مشترک در هر حوزه شناسایی و حذف شدند. بنابراین، انتظار نمی‌رود مجموع منابع موجود یا روزآمد در هر حوزه موضوعی، با مجموع مراجع مربوطه که در جدول شماره ۱ نشان داده شده برابر باشد. نتایج در جدول ۲ نشان داده می‌شود.

جدول ۲. فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی فارسی مورد بررسی و نیز روزآمد در پنج حوزه مورد نظر و موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد

فراوانی نسبی مراجع تخصصی به منابع موجود در همان حوزه	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی غیرروزآمد	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی روزآمد	مراجع تخصصی موجود در حوزه	مراجع تخصصی حوزه‌های موضوعی
۱۰۰٪		۸ (۱/۲٪)	۸ (۱/۱٪)	دامپزشکی
۹۶/۱٪	۱ (۱/۲٪)	۲۵ (۳/۹٪)	۲۶ (۳/۵٪)	علوم
۸۵/۷٪	۸۲ (۹۶/۴۷٪)	۴۹۰ (۷۵/۹٪)	۵۷۲ (۷۸/۲٪)	علوم انسانی
۹۸/۶٪	۱ (۱/۲٪)	۷۲ (۱۱/۱٪)	۷۳ (۱۰٪)	فنی و مهندسی
۹۸٪	۱ (۱/۲٪)	۵۱ (۷/۹٪)	۵۲ (۷/۱٪)	کشاورزی
۸۸/۴٪	۸۵ (۱۰۰٪)	۶۶۶ (۱۰۰٪)	۷۳۱ (۱۰۰٪)	جمع

برای سنجش میزان تفاوت بین حوزه‌های مختلف دانشگاه فردوسی مشهد، از نظر روزآمدی منابع مرجع تخصصی، از تحلیل آماری مجذور کای استفاده شد و نتایج زیر به دست آمد:

$$X^2=18/9 \quad df=4 \quad P=0/0000$$

عدد بحرانی در جدول با درجه آزادی ۴ در سطح ۰/۰۵ خطا، عدد ۴/۴۹ و در سطح ۰/۰۱ خطا، عدد ۱۳/۳ را نشان می‌دهد. با نگاهی به نتایج تحلیل آماری متوجه می‌شویم که عدد بحرانی محاسبه شده، بزرگتر از عدد بحرانی جدول در سطح ۰/۰۱ و ۰/۰۵ خطا است؛ بنابراین از نظر روزآمدی بین منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد در حوزه‌های موضوعی، تفاوت معناداری وجود دارد و فرضیه پژوهش تأیید می‌شود.

روزآمدی منابع مرجع تخصصی لاتین

در بررسی روزآمدی منابع مرجع تخصصی لاتین نیز مانند روش مورد استفاده برای سنجش روزآمدی منابع تخصصی فارسی عمل شد؛ یعنی باید سؤال و فرضیه زیر آزمون می‌شد:

سؤال ۲-۲. منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تا چه میزان روزآمد هستند؟ برای سنجش روزآمدی مراجع تخصصی لاتین از راهنمای «الفورد» و سایت «آمازون» استفاده شد. تعداد ۱۴۸ عنوان مرجع تخصصی لاتین از طریق سایت «آمازون» و راهنمای «الفورد» بازیابی نشدند که از طریق سایت ناشران مورد جستجو قرار گرفتند. ۸۶ عنوان از منابع از این طریق بازیابی شدند. در نهایت، تعداد ۶۲ عنوان از منابع مرجع تخصصی در ۳ منبع یادشده (یعنی سایت «آمازون»، «الفورد» و سایت‌های ناشران) بازیابی نشدند. بنابراین، این تعداد در بررسی آماری مورد توجه قرار نگرفته‌اند. داده‌های مربوط به این بررسی در جدول شماره ۳ نشان داده می‌شود.

جدول ۳. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی منابع مرجع تخصصی لاتین و منابع روزآمد موجود به تفکیک دانشکده

فراوانی نسبی (درصد) مراجع تخصصی روزآمد به مراجع مورد بررسی	مراجع تخصصی غیرروزآمد	فراوانی و فراوانی نسبی (درصد) مراجع تخصصی روزآمد	فراوانی و فراوانی نسبی (درصد) مراجع تخصصی مورد بررسی به تفکیک دانشکده‌ها	مراجع تخصصی (تعداد عنوان) دانشکده
٪۱۰۰	۰	٪(۲/۸) ۲۳	٪(۲/۴) ۲۳	آموزشکده کشاورزی شیروان
٪۹۳	۲	٪(۳/۳۱) ۲۷	٪(۳) ۲۹	الهیات
٪۹۴/۱۷	۶	٪(۱۱/۹) ۹۷	٪(۱۰/۷۸) ۱۰۳	ادبیات
٪۹۴/۴	۲	٪(۴/۱۷) ۳۴	٪(۳/۷۶) ۳۶	پژوهشکده علوم گیاهی
٪۹۵	۱	٪(۲/۳۳) ۱۹	٪(۲/۱) ۲۰	تربیت بدنی
٪۷۸/۶	۲۲	٪(۹/۹۵) ۸۱	٪(۱۰/۷۸) ۱۰۳	دامپزشکی
٪۸۲/۶۹	۹	٪(۵/۲۸) ۴۳	٪(۵/۴۴) ۵۲	علوم اداری
٪۸۱	۱۵	٪(۷/۸۶) ۶۴	٪(۸/۲۷) ۷۹	علوم پایه
٪۸۷/۸	۵	٪(۴/۴۲) ۳۶	٪(۴/۲۹) ۴۱	علوم تربیتی
٪۸۹/۴۷	۲	٪(۲/۱) ۱۷	٪(۲) ۱۹	علوم ریاضی
٪۹۱	۶	٪(۷/۴۹) ۶۱	٪(۷) ۶۷	کشاورزی
٪۸۴/۶۱	۲	٪(۱/۳۵) ۱۱	٪(۱/۶۳) ۱۳	مرکز کامپیوتر
٪۸۲/۳	۴۳	٪(۲۴/۵۷) ۲۰۰	٪(۲۵/۴۴) ۲۴۳	مرکزی
٪۷۹/۵	۲۱	٪(۹/۹۵) ۸۱	٪(۱۰/۶۸) ۱۰۲	مهندسی
٪۸۰	۵	٪(۲/۴۵) ۲۰	٪(۲/۶) ۲۵	هنر
	۱۴۱	٪(۱۰۰) ۸۱۴	٪(۱۰۰) ۹۵۵	جمع منابع

بررسی داده‌های این جدول نشان داد: به طور کلی ۸۵/۲۳ درصد (یا ۸۱۴ عنوان از ۹۵۵ عنوان) از مراجع تخصصی لاتین مورد بررسی، روزآمد هستند. کتابخانه مرکزی (با ۲۴/۵۷ درصد یا ۲۰ عنوان) بیشترین مراجع تخصصی لاتین روزآمد و کتابخانه مرکز کامپیوتر (با ۱/۳۵ درصد یا ۱۱ عنوان) کمترین آن‌ها را دارند.

با نگاهی به این مجموعه در تک‌تک کتابخانه‌ها در جدول شماره ۳ مشخص می‌شود که تمام مراجع تخصصی آموزشکده کشاورزی شیروان (یعنی ۱۰۰ درصد یا ۲۳ عنوان) و بیشتر مراجع تخصصی پژوهشکده علوم گیاهی (یعنی ۹۴/۴ درصد یا ۳۴ عنوان)، ادبیات (یعنی ۹۴/۱۷ درصد یا ۹۷ عنوان) و کشاورزی (یعنی ۹۱ درصد یا ۶۱ عنوان) روزآمد می‌باشند. در برابر نتایج به دست آمده از پژوهشی که «نیازی» (۱۳۷۳) انجام داد و مشخص شد که منابع مرجع در حوزه علوم پایه در سه دانشگاه تهران، شهید بهشتی، و تربیت مدرس روزآمد نیستند، نتایج این پژوهش نشان داد که بیشتر منابع مرجع موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد روزآمد هستند.

فرضیه ۲-۳. از نظر روزآمدی بین منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد در حوزه‌های علوم، فنی و مهندسی، کشاورزی، دامپزشکی و علوم انسانی تفاوت وجود دارد.

برای سنجش میزان روزآمدی منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در حوزه‌های مختلف، منابع تکراری در کتابخانه‌های مربوط به یک حوزه حذف شدند و نتایج زیر (جدول ۴) به دست آمدند.

جدول ۴. فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی لاتین مورد بررسی و نیز روزآمد در پنج حوزه موردنظر و موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد

فراوانی نسبی مراجع تخصصی لاتین روزآمد در هر حوزه	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی غیرروزآمد	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی روزآمد	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی مورد بررسی	مراجع تخصصی حوزه موضوعی
٪۷۸/۸	٪(۱۵/۰۶) ۲۲	٪(۱۰/۴) ۸۲	٪(۱۱/۱۵) ۱۰۴	دامپزشکی
٪۷۵/۸	٪(۲۰/۵۴) ۳۰	٪(۱۲) ۹۴	٪(۱۳/۳) ۱۲۴	علوم
٪۸۹/۳	٪(۳۰/۱۳) ۴۴	٪(۴۶/۸) ۳۶۸	٪(۴۴/۲) ۴۱۲	علوم انسانی
٪۷۹/۳	٪(۲۱/۹) ۳۲	٪(۱۵/۶) ۱۲۳	٪(۱۶/۶۳) ۱۵۵	فنی و مهندسی
٪۸۶/۶	٪(۱۲/۳) ۱۸	٪(۱۵/۱) ۱۱۹	٪(۱۴/۷) ۱۳۷	کشاورزی
٪۸۴/۳	٪(۱۰۰) ۱۴۶	٪(۱۰۰) ۷۸۶	٪(۱۰۰) ۹۳۲	جمع

برای سنجش میزان تفاوت بین مراجع تخصصی موجود و روزآمد در حوزه‌های

مختلف، از آزمون آماری مجذور کای استفاده شده است.

$$X^2=29/5 \quad df=4 \quad P=0/0000$$

عدد بحرانی جدول با درجه آزادی ۴ در سطح ۰/۰۵ خطا عدد ۴/۴۹، و در سطح ۰/۰۱ خطا عدد ۱۳/۳ را نشان می‌دهد. با نگاهی به نتایج تحلیل آماری متوجه می‌شویم که عدد بحرانی محاسبه شده یعنی ۲۹/۵ بزرگتر از عدد بحرانی جدول در سطح ۰/۰۱ و ۰/۰۵ خطا است. بنابراین، از نظر روزآمدی بین منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد در حوزه‌های موضوعی تفاوت معنادار وجود دارد و فرضیه پژوهش در این زمینه نیز تأیید می‌شود.

اعتبارسنجی منابع مرجع تخصصی لاتین

این متغیر فقط برای منابع مرجع تخصصی لاتین مورد توجه قرار گرفت. در این رابطه به سؤال شماره ۱ پاسخ داده می‌شود و فرضیه شماره ۲ مورد آزمون قرار می‌گیرد.

سؤال ۱. منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی

مشهد با منابع معرفی شده در راهنمای «الفورد»، تا چه میزان همخوانی دارند؟

برای سنجش میزان اعتبار سیاهه مراجع لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، ضروری است میزان همخوانی آن‌ها با منابع مرجع مذکور در راهنمای «الفورد» بررسی شود. چون این راهنما ابتدا به ارزیابی منابع مرجع، سپس به انتخاب آن‌ها برای معرفی در آن می‌پردازد و در انتخاب منابع از بسیاری کتابخانه‌های معتبر نیز نظرسنجی می‌کند، ابزار مناسبی برای سنجش اعتبار به شمار می‌آید.

منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد (جامعه مورد پژوهش)، به دوره زمانی ۲۰۰۲-۱۹۹۲ محدود شدند، ولی سال‌های انتشار راهنمای «الفورد» متفاوت است، به طوری که جلد اول ویرایش سال ۱۹۹۹، جلد دوم ویرایش سال ۲۰۰۰، و جلد سوم ویرایش سال ۱۹۹۸ است. بنابراین، با محدودیت زمانی تعیین شده برای جامعه این پژوهش همخوانی ندارد. در نتیجه تعداد ۲۲۷ عنوان از عناوین سیاهه واریسی لاتین، در راهنمای «الفورد» قابل جستجو نبودند و در بررسی آماری مورد بررسی قرار نگرفتند. به همین دلیل، ۷۹۴ عنوان برای بررسی انتخاب شدند. نتایج بررسی در جدول ۵ آمده است.

جدول ۵. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی منابع مرجع تخصصی مورد بررسی لاتین و نیز منابع مرجع معتبر مذکور در راهنمای «والفورد» به تفکیک کتابخانه‌های دانشکده‌ای

مراجع تخصصی (تعداد منابع)	فراوانی و فراوانی نسبی (درصد) مراجع تخصصی مورد	فراوانی و فراوانی نسبی (درصد) مراجع تخصصی استاندارد	فراوانی و فراوانی نسبی (درصد) مراجع معتبر	درصد مراجع تخصصی معتبر نسبت به مورد بررسی	دانشکده
۱۸ (۲/۳٪)	۱۵ (۲/۷٪)	۳ (۱/۳٪)		۱۶/۶۶٪	آموزشکده کشاورزی شیروان
۸۸ (۱۱٪)	۵۲ (۹/۳٪)	۳۶ (۱۵/۳٪)		۴۰/۹٪	ادبیات
۲۶ (۳/۳٪)	۱۴ (۲/۵٪)	۱۲ (۵/۱٪)		۴۶/۱۵٪	الهیات
۳۰ (۳/۸٪)	۲۲ (۳/۹۵٪)	۸ (۳/۴٪)		۲۶/۶٪	پژوهشکده علوم گیاهی
۱۳ (۱/۶٪)	۱۳ (۲/۳۲٪)	۰	۰	۰	تربیت بدنی
۸۲ (۱۰/۳٪)	۷۰ (۱۲/۵۲٪)	۱۲ (۵٪)		۱۴/۶٪	دامپزشکی
۴۹ (۶/۲٪)	۴۴ (۷/۸۷٪)	۵ (۲/۱٪)		۱۰/۲٪	علوم اداری
۵۸ (۷/۳٪)	۴۰ (۷/۲٪)	۱۸ (۷/۶٪)		۳۱/۰۳٪	علوم پایه
۳۹ (۵٪)	۳۱ (۵/۵٪)	۸ (۳/۴٪)		۲۰/۵۱٪	علوم تربیتی
۱۲ (۱/۵٪)	۱۰ (۱/۷۸٪)	۲ (۰/۸۵٪)		۱۶/۶۶٪	علوم ریاضی
۵۷ (۷/۲٪)	۴۲ (۷/۵٪)	۱۵ (۶/۴٪)		۲۶/۳۱٪	کشاورزی
۱۳ (۱/۶٪)	۸ (۱/۴۳٪)	۵ (۲/۱٪)		۳۸/۴۶٪	مرکز کامپیوتر
۲۱۰ (۲۷/۷٪)	۱۲۹ (۲۳٪)	۸۱ (۳۴/۵٪)		۳۸/۵۷٪	مرکزی
۸۵ (۱۰/۷٪)	۵۸ (۱۰/۳۷٪)	۲۷ (۱۱/۸٪)		۳۱/۷۶٪	مهندسی
۱۴ (۱/۸٪)	۱۱ (۲٪)	۳ (۱/۳٪)		۲۱/۴۲٪	هنر
۷۹۴ (۱۰۰٪)	۵۵۹ (۱۰۰٪)	۲۳۵ (۱۰۰٪)			جمع منابع

داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که به طور کلی، تعداد ۲۳۵ عنوان (معادل ۳۰ درصد) از مجموع عناوین موجود در سیاهه لاتین با منابع مرجع مذکور در راهنمای «والفورد» همخوانی دارد. به عبارت دیگر ۳۰ درصد از مجموع مراجع تخصصی لاتین

موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، معتبر می‌باشند.

در مقایسه با دیگر دانشکده‌ها، بیشتر منابع مرجع تخصصی کتابخانه‌های دانشکده الهیات (یعنی ۲۶ عنوان یا ۴۶/۱۵ درصد) معتبر می‌باشند. هیچ‌یک از ۱۳ عنوان کتاب مرجع لاتین موجود در کتابخانه موجود در کتابخانه دانشکده تربیت بدنی از جمله منابع مرجع معتبر نیستند.

با اینکه فاصله زمانی بین اولین پژوهش‌هایی که برای اعتبارسنجی منابع مرجع انجام شده (یعنی جوکار، ۱۳۵۷؛ نیازی، ۱۳۷۳؛ ساردوئی، ۱۳۷۴؛ زندیان، ۱۳۷۶) تا پژوهش حاضر که در سال ۱۳۸۲ انجام شد وجود دارد، ولی نتایج آن‌ها نشان داد که میزان منابع مرجع معتبر در مجموعه منابع مرجع دانشگاه‌های مورد بررسی بسیار پایین است. به نظر می‌رسد کتابداران باید در زمان انتخاب، به اعتبار منابع مرجع توجه بیشتری کنند.

فرضیه ۲. از نظر کمی بین منابع مرجع تخصصی معتبر لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تفاوت معناداری وجود دارد.

برای پاسخ به فرضیه شماره ۲ از تحلیل آماری مجذور کای استفاده شد.

$$X^2=45/6 \quad df=14 \quad P=0/0000$$

عدد بحرانی در جدول با درجه آزادی ۱۴ در سطح ۰/۰۵ خطا، عدد ۲۳/۷ را نشان می‌دهد. با نگاهی به نتایج تحلیل آماری متوجه می‌شویم که عدد بحرانی محاسبه شده، از عدد بحرانی مجذور کای بزرگتر است؛ بنابراین تفاوت معناداری بین دو متغیر یادشده وجود دارد و فرضیه ۲ پژوهش تأیید می‌شود.

جامعیت منابع مرجع تخصصی فارسی

در این بخش به سؤال شماره ۳ پاسخ داده می‌شود و فرضیه شماره ۴ مورد آزمون قرار می‌گیرد.

سؤال ۳. مجموعه منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، تا چه میزان با کتاب‌های مرجع منتشر شده در سال‌های ۸۱-۱۳۷۱ همخوانی دارد؟ اطلاعات موردنظر برای سنجش میزان جامعیت مجموعه مرجع کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد از طریق پایگاه «کتبه» و «کتابشناسی ملی ایران» مورد جستجو قرار گرفت. نتیجه جستجو در دو پایگاه یادشده، داده‌های جدول ۶ را تشکیل می‌دهد. بر اساس این داده‌ها، یافته‌های زیر به دست آمد:

- در جمع‌بندی کلی در ۱۴ کتابخانه دانشگاه فردوسی مشهد (غیر از کتابخانه مرکزی)، ۶۲۴ منبع مرجع تخصصی فارسی وجود دارد، ولی در بازار نشر، ۱۰۲۵ عنوان کتاب مرجع تخصصی فارسی برای این کتابخانه‌ها وجود دارد.

- با توجه به داده‌های ستون ۴ در این جدول، مرکز کامپیوتر بیشترین منابع مرجع تخصصی موجود بازار نشر (یعنی ۸۳/۴ درصد یا ۱۵ عنوان از ۱۸) را تهیه کرده است، ولی کمترین مراجع تخصصی موجود در بازار، در دانشکده علوم ریاضی (یعنی ۲۵ درصد یا ۳ عنوان از ۱۲ عنوان) می‌باشد. با توجه به این که منابع مرجع بسیار کم در ایران منتشر می‌شوند و به استناد گفته‌های خود کتابداران، آن‌ها هر آنچه در بازار نشر موجود است باید تهیه کنند، انتخاب مفهومی ندارد؛ بنابراین تهیه نکردن آنچه که در بازار وجود دارد، ممکن است به کمبود بودجه، نبود برنامه‌ای مشخص برای ابلاغ بودجه، عدم اختیار کتابخانه‌ها در هزینه کردن آن، یا بی‌توجهی کتابداران به بازار نشر مربوط شود.

جدول ۶. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی فارسی موجود در بازار نشر و نیز مراجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشکده‌ای به تفکیک دانشکده

مراجع تخصصی دانشکده	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی فارسی موجود در بازار نشر	درصد جامعیت نسبی مراجع تخصصی موجود به تفکیک هر دانشکده
الهیات	۹۲ (۱۴/۷٪)	۱۶۳ (۱۶٪)	۵۶/۵٪
ادبیات و علوم انسانی	۱۲۴ (۱۹/۹٪)	۲۰۶ (۲۰/۱٪)	۶۰/۲٪
تربیت بدنی	۵ (۰/۸٪)	۱۰ (۰/۹۷٪)	۵۰٪
دامپزشکی	۷ (۱/۱۲٪)	۱۵ (۱/۴۶٪)	۴۶٪
شیروان	۱۶ (۲/۵٪)	۲۷ (۲/۶۳٪)	۶۰٪
علوم اداری و اقتصاد	۱۵۰ (۲۴٪)	۲۰۸ (۲۰/۳٪)	۷۲/۲٪
علوم پایه	۲۱ (۳/۴٪)	۴۸ (۴/۶۸٪)	۴۳/۷٪
علوم تربیتی	۷۹ (۱۲/۷٪)	۱۱۲ (۱۱٪)	۷۱٪
علوم ریاضی	۳ (۰/۴۸٪)	۱۲ (۱/۱۷٪)	۲۵٪
علوم گیاهی	۱۲ (۱/۹٪)	۱۸ (۱/۷۵٪)	۶۶٪
کامپیوتر	۱۵ (۲/۴٪)	۱۸ (۱/۷۵٪)	۸۳/۴٪
کشاورزی	۴۲ (۶/۸٪)	۵۳ (۵/۱۷٪)	۷۹/۲٪
مهندسی	۴۰ (۶/۴۱٪)	۹۹ (۹/۶۵٪)	۴۰/۴٪
هنر	۱۸ (۲/۹٪)	۳۶ (۳/۵٪)	۵۰٪
جمع منابع	۶۲۴ (۱۰۰٪)	۱۰۲۵ (۱۰۰٪)	

فرضیه ۴. از نظر جامعیت بین منابع مرجع تخصصی فارسی در حوزه علوم، فنی و مهندسی، کشاورزی، دامپزشکی و علوم انسانی تفاوت وجود دارد.

برای سنجش جامعیت منابع مرجع تخصصی فارسی حوزه‌های موضوعی در دانشگاه، منابع موجود در کتابخانه‌های مربوط به هر حوزه موضوعی در هم ادغام، و سپس منابع مرجع تخصصی تکراری از مجموع منابع آن حوزه کم شدند. نتایج در جدول شماره ۷ نشان داده می‌شود

جدول ۷. فراوانی و فراوانی نسبی منابع مرجع تخصصی موجود در کتابخانه‌ها و موجود در بازار نشر به تفکیک حوزه‌های موضوعی

جامعیت نسبی مراجع در هر حوزه	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی موجود در بازار که در حوزه‌ها وجود ندارد	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی موجود در کتابخانه‌ها به تفکیک حوزه‌ها	فراوانی و فراوانی نسبی مراجع تخصصی موجود در بازار نشر به تفکیک حوزه‌ها	مراجع تخصصی حوزه موضوعی
۴۶/۷٪	۸ (۴/۴۴٪)	۷ (۰/۸۶٪)	۱۵ (۱/۵٪)	دامپزشکی
۵۰/۸٪	۲۹ (۱۶/۱٪)	۳۰ (۳/۷٪)	۵۹ (۲٪)	علوم
۸۶/۹٪	۹۵ (۵۲/۸٪)	۶۲۸ (۷۷/۵٪)	۷۲۳ (۷۳٪)	علوم انسانی
۷۱/۲٪	۳۲ (۱۷/۸٪)	۷۹ (۹/۸٪)	۱۱۱ (۱۱/۲٪)	فنی و مهندسی
۸۰/۷٪	۱۶ (۸/۹٪)	۶۷ (۸/۳٪)	۸۳ (۸/۴٪)	کشاورزی
۸۱/۸۳٪	۱۸۰ (۱۰۰٪)	۸۱۱ (۱۰۰٪)	۹۹۱ (۱۰۰٪)	جمع منابع

بر اساس داده‌های این جدول می‌توان نتیجه گرفت که:

- در کتابخانه‌های دانشکده‌ای حوزه علوم انسانی، بیشترین منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در بازار نشر (یعنی ۸۶/۹ درصد یا ۶۲۸ عنوان از ۷۲۳ مورد) گردآوری شده است.

- در کتابخانه دامپزشکی، کمترین منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در بازار نشر (یعنی ۴۶/۷ درصد یا ۷ عنوان از ۱۵ مورد) گردآوری شده است.

- جامعیت مراجع تخصصی فارسی به ترتیب در حوزه کشاورزی ۸۰/۷ درصد (یا ۶۷ عنوان از ۸۳ مورد)، در حوزه فنی و مهندسی ۷۱/۲ درصد، و در حوزه علوم ۵۰/۸ درصد می‌باشد.

برای سنجش میزان تفاوت بین مراجع تخصصی موجود در کتابخانه‌ها و بازار نشر

برای این منابع در حوزه‌های مختلف از نظر جامعیت منابع، از تحلیل آماری مجذور کای استفاده شد.

$$X^2=71/4 \quad df=4 \quad P=0/0000$$

عدد بحرانی جدول با درجه آزادی ۴ در سطح ۰/۰۵ خطا، عدد ۹/۴۹ و در سطح ۰/۰۱ خطا، عدد ۱۳/۳ را نشان می‌دهد. با نگاهی به نتایج تحلیل آماری، متوجه می‌شویم که مجذور کای محاسبه شده (یعنی ۷۱/۴) از عدد بحرانی جدول بزرگتر است. بنابراین تفاوت معناداری بین دو متغیر یادشده وجود دارد و فرضیه شماره ۴ پژوهش تأیید می‌شود.

تبادل موضوعی

در این بخش به فرضیه شماره ۱ پژوهش پاسخ داده می‌شود. فرضیه ۱. از نظر موضوعی بین منابع مرجع تخصصی فارسی و موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و منابع مرجع تخصصی فارسی انتشاریافته در ایران تعادل نسبی وجود ندارد.

نظر به این که در آزمون «تبادل موضوعی» باید منابع مرجع تخصصی موجود در بازار نشر در نظر گرفته شوند، برای آزمون این فرضیه از داده‌های جدول ۶ استفاده شد. با استفاده از داده‌های این جدول، رابطه بین منابع مرجع تخصصی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه و منابع مرجع تخصصی موجود در بازار نشر با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن محاسبه شد. نتایج محاسبه آماری به صورت زیر ارائه شده است:

$$R=0/9901 \quad N=14 \quad P=0/0004$$

چون میزان همبستگی (یعنی ۰/۹۹۰۱) به عدد ۰+۱۵ نزدیک است و از طرفی ارزش P برابر ۰/۰۰۰۴ است، می‌توان نتیجه گرفت که بین منابع مرجع تخصصی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و منابع مرجع تخصصی انتشاریافته در ایران همبستگی مثبت وجود دارد. به این ترتیب، فرضیه ۱ رد شده است.

این آزمون در حوزه‌های موضوعی موجود در دانشگاه فردوسی مشهد نیز انجام شد. برای آزمون این فرضیه از داده‌های جدول ۷ استفاده شد و نتیجه زیر به دست آمد:

$$R=0/9996 \quad N=5 \quad P=0/0001$$

چون میزان همبستگی (یعنی ۰/۹۹۹۶) به عدد ۰+۱ نزدیک است و از طرفی ارزش

P برابر ۰/۰۰۰۱ است، می‌توان نتیجه گرفت که بین منابع مرجع تخصصی موجود در حوزه‌های موضوعی دانشگاه فردوسی مشهد و منابع مرجع تخصصی موجود در بازار نشر همبستگی مثبت وجود دارد. به این ترتیب، فرضیه شماره ۱ در حوزه‌های موضوعی نیز رد می‌شود. مفهوم ضریب همبستگی مثبت این است که با افزایش یا کاهش تعداد آثار مرجع در یک حوزه، تعداد منابع مرجع موجود از همان نوع در مجموعه کتابخانه افزایش یا کاهش می‌یابد.

نتیجه‌گیری

بررسی و ارزیابی منابع مرجع تخصصی کتابخانه‌های دانشگاه حاکی از آن است که وضعیت این منابع در کتابخانه‌ها و حوزه‌های مختلف دانشگاه فردوسی مشهد از آهنگ یکنواختی پیروی نمی‌کند. به طور کلی ۹۱ درصد منابع مرجع تخصصی فارسی موجود و ۸۵/۲۳ درصد منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های این دانشگاه، روزآمد هستند و از نظر روزآمدی بین منابع مرجع تخصصی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد در حوزه‌های علوم، فنی و مهندسی، کشاورزی، دامپزشکی و علوم انسانی تفاوت معناداری وجود دارد.

به طور کلی میزان اعتبار منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد (یعنی ۳۰ درصد منابع مورد بررسی) مشابه پژوهش‌های پیشین می‌باشد و از نظر کمی بین منابع مرجع تخصصی معتبر لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تفاوت معناداری وجود دارد.

در زمینه جامعیت مجموعه منابع مرجع تخصصی فارسی، بین کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد تفاوت زیادی وجود دارد. در مجموع، کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد ۶۱ درصد از مراجع تخصصی موجود در بازار نشر را در مجموعه مرجع کتابخانه‌ها گردآوری کرده‌اند.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان می‌دهند که بین منابع مرجع تخصصی فارسی انتشاریافته در ایران و منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه و همچنین حوزه‌های موضوعی دانشگاه فردوسی مشهد، ضریب همبستگی مثبت و بالایی وجود دارد؛ یعنی با افزایش انتشار منابع مرجع تخصصی در بازار، منابع مرجع تخصصی موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد نیز افزایش می‌یابد.

این نتایج نشان می‌دهند که گرچه برای تهیه منابع مرجع تخصصی روزآمد تلاش شده است، ولی گویا به اعتبار منابع و جامعیت آن‌ها توجه چندانی نشده. این مشکل ممکن است به چند عامل بستگی داشته باشد. یکی از عوامل، نبود بخش مرجع و کتابدار مرجع مشخص در برخی از کتابخانه‌ها است. وقتی کتابدار مرجع مشخصی وجود نداشته باشد، معیارهای مجموعه‌سازی رعایت نمی‌شوند و خط مشی خاصی در این رابطه وجود ندارد. برخی از پژوهش‌های انجام شده در این دانشگاه (به عنوان مثال: پریخ، ۱۳۸۰) نشان‌دهنده این واقعیت هستند. از دیگر مشکلات، می‌توان به مسائل مطرح‌شده از زبان سرپرستان در پژوهش‌هایی که توسط «پریخ» (۱۳۸۰) و «ضیائی» (۱۳۸۲) انجام شده اشاره کرد. سرپرستان کتابخانه‌ها، مشکلاتی از قبیل عدم اختیار در تعیین و خرج کردن بودجه، بی‌توجهی به زمان ابلاغ بودجه، کمبود کتابدار، و مشکل فضای فیزیکی برای تفکیک منابع در برخی از کتابخانه‌ها را مانع انجام کار می‌دانستند. از طرف دیگر، ناآشنایی سرپرستان کتابخانه‌ها با اصول کتابداری می‌تواند مشکلات زیادی را در تهیه و اجرای خط‌مشی مجموعه‌سازی مرجع به وجود آورد.

پیشنهادها

- با توجه به گران‌بودن منابع مرجع تخصصی لاتین، کتابداران مسئول سفارش، بعد از انتخاب منابع مرجع و قبل از سفارش آن‌ها، سیاهه موردنظر را با فروشگاه کتاب الکترونیکی «آمازون» و سایت ناشران مقایسه کنند و روزآمدترین منبع را سفارش دهند.

- نظر به این که منابع مرجع لاتین زیادی در بازار نشر وجود دارند، انتخاب منابع مرجع معتبر با استفاده از راهنمای «الفورد» یا مشابه آن، انجام گیرد. در حال حاضر آخرین ویرایش‌های این منبع در بازار موجودند، و در کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد نیز وجود دارند.

- مسئولان سفارش کتابخانه‌ها با استفاده از راهنمای منابع مرجع «الفورد»، سیاهه‌ای از منابع مرجع لاتین معتبر و مورد نیاز گروه‌های آموزشی هر دانشکده را تهیه کنند و برای انتخاب و تهیه منابع لاتین مورد استفاده قرار دهند. این سیاهه با انتشار ویرایش جدید منبع «الفورد» باید روزآمد شود.

- مسئولان سفارش و انتخاب منابع مرجع سعی کنند در توسعه مجموعه مرجع

تخصصی کتابخانه، تعادل موضوعی منابع را متناسب با نیاز گروه‌های آموزشی حفظ کنند. تهیه منابع مرجع برای گروه‌های آموزشی نوپا یا دارای تحصیلات تکمیلی، نسبت به گروه‌های آموزشی دیگر از اولویت بیشتری برخوردار است. برای حفظ تعادل موضوعی مجموعه مرجع کتابخانه‌ها، مشارکت اعضای هیئت علمی در کمیته انتخاب کتاب، پیشنهاد می‌شود.

- هر کتابخانه دانشکده‌ای با هماهنگی با کتابخانه مرکزی، خط مشی مجموعه‌سازی مرجع را تهیه و به تأیید سرپرست کتابخانه برساند.

- هر کتابدار مرجع درباره خط مشی مجموعه‌سازی و اهمیت آن و نیز درباره معیارهای انتخاب منابع مرجع با استادان، دانشجویان (به‌خصوص دانشجویان تحصیلات تکمیلی) و مسئولان صحبت کند و راهنماهایی مانند «والفورد»^۱ «کتابشناسی ملی ایران» و «کتاب‌روشی‌هایی مانند آمازون» را به آن‌ها معرفی کند.

پیشنهاد برای انجام پژوهش‌های بعدی

- ارزیابی تمام منابع مرجع تخصصی فارسی و لاتین موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و سنجش اعتبار این منابع و تدوین معیارهایی برای سنجش اعتبار آن‌ها؛ چنین سنجشی می‌تواند مکمل پژوهش حاضر باشد.

- در صورت عملی ساختن پیشنهادهای این پژوهش برای مجموعه‌سازی مرجع، چند سال دیگر این پژوهش تکرار شود و تفاوت‌ها در مجموعه‌سازی منابع مرجع در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد مورد ارزیابی قرار گیرد.

- مشابه این پژوهش در دانشگاه‌های دیگر انجام گیرد و معیارهای ارزیابی به کار رفته در این پژوهش، اصلاح یا تکمیل شوند.

- این پژوهش در هر یک از کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، در سطح تمامی منابع مرجع فارسی و لاتین انجام گیرد.

- همچنین مشابه این پژوهش در مورد منابع مرجع الکترونیکی انجام شود.

- با انجام پژوهشی، مواعقی که باعث شده کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد نتوانند منابع مرجع تخصصی معتبر، منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در بازار نشر، و تمام منابع روزآمد فارسی و لاتین را تهیه کنند، مورد نظر سنجی قرار گیرند.

منابع

آشور، محمد صالح. «ارزشیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی بر اساس استاندارد ACRL». ترجمه محمد حسن نوکاریزی، پیام کتابخانه، زمستان ۱۳۷۱: ۱۲۴-۱۱۸.

اعظمی ساردوئی، محمد. ارزیابی مجموعه منابع مرجع کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌های پزشکی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، ۱۳۷۴.

پربرخ، مه‌ری. پژوهشی پیرامون وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و ارائه یک الگوی مناسب برای نظام اطلاع‌رسانی کتابخانه‌ها. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۰.

جتی، شهلا. ارزشیابی مجموعه مرجع کتابخانه ملاصدرا دانشکده ادبیات و علوم دانشگاه پهلوی در زمینه علوم انسانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۵۶.

جوکار، عبدالرسول. ارزشیابی مجموعه کتب مرجع کتابخانه ملاصدرا، دانشکده ادبیات و علوم دانشگاه پهلوی. پایان‌نامه کارشناسی دانشگاه شیراز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۵۷.

دری‌فر، نفیسه. بررسی روند انتشار منابع مرجع تخصصی فارسی در رشته‌های علوم و فناوری در دو دهه اخیر (۷۷-۱۳۵۸) به روش کتابسنجی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۷۹.

دغاغله، زهلوله. ارزیابی منابع مرجع دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه جندی شاپور اهواز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شیراز، ۱۳۵۶.

دیانی، محمدحسین. روشهای تحقیق در کتابداری. تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۹.

زندیان، فاطمه. ارزشیابی مجموعه منابع مرجع گروه فنی و مهندسی سه دانشگاه و ارائه پیشنهاد‌های مناسب جهت انتخاب و توسعه منابع این کتابخانه‌ها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۷۶.

ضیائی، ثریا. بررسی وضعیت مدیریت کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد. گروه کتابداری. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال. ۱۳۸۲.

مجیری، شهین. بررسی میزان آشنایی و استفاده دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد از منابع مرجع و عوامل مؤثر بر آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۸۰.

نیازی، سیمین. بررسی و ارزیابی منابع مرجع اختصاصی رشته‌های علوم پایه در کتابخانه‌های دانشکده‌های علوم دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و تربیت معلم تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.

Biggs, Mary and Victor Bigs. (1987). "Reference collection development in academic libraries: Reports of a survey". *RQ*, 27,; 67-79.

Carpenter, Kathryn Hammell. (1992). "Evaluation library resources for accreditation: Results of study". *Bulletin of the Medical Library Association*. (Feb): 131-139.

Stroyan, Sue. (1985). "Collection overlap in hospital health science libraries: A case study". *Bulletin of the Medical Library Association*. 84 (Feb): 95-102.

Truett, Carol. (1990). "Reference collection development, using the R.L.G. Conspectus". *Reference Librarian*. 29 (Feb): 53-63.